

Úvaha o interdisciplinární spolupráci

Problematika předškolní výchovy je v současné době značně atraktivní oblastí, která má vysokou návaznost na sféru sociální. Žádná jiná oblast školství není tak úzce spojena se společenským životem jako oblast předškolní výchovy. Z toho vyplývá i aktuální požadavek multidisciplinárního přístupu při jejím výzkumu.

Základní vědní obor předškolní výchovy — předškolní pedagogika — představuje dílčí obor pedagogiky. V současném období je v socialistických zemích intenzivně teoreticky propracovávána (jak dokládá počet teoretických pracovišť a jejich vědecká kapacita i rozsah teoretické pedagogické produkce).⁽¹⁾ *Předškolní pedagogika* jako poměrně mladý dílčí obor základní disciplíny — obecné pedagogiky, má však dosud i řadu vlastních nepropracovaných oblastí a vyrovnává se s některými obtížemi, například nedostatečně propracovanou terminologií, příliš úzkou teoretickou institucionální základnou aj. Uvedené objektivní skutečnosti nedovolují dosud dosáhnout potřebné šíře v řešení problematiky předškolní výchovy. Nespornou oporou může v této situaci být zájem jiného samostatného teoretického oboru, schopného přinášet nejen jiný zorný úhel pohledu na stejnou problematiku, ale i celou svou terminologickou a metodologickou výbavu.

Tato úvaha si klade za cíl vzbudit zájem sociologické veřejnosti o zmíněný úsek společenského života, který by mohl vyústit v postupné rozpracování některých okruhů *předškolní výchovy* ze sociologického hlediska. Tím by bylo možno rozšířit pohled na předškolní výchovu jako důležitou oblast života společnosti o další aspekty a nastoupit cestu komplexnějšího rozpracování problematiky. Rozšíření pohledu o další, nikoliv jen pedagogické aspekty, přinese základnímu oboru obohacení a koncepční, metodologické i terminologické prohloubení. Na druhé straně se tímto přístupem může obohatit i sociologie, může se prohloubit její poznání společenské skutečnosti.

Současná situace není pro předškolní výchovu z naznačeného hlediska příliš příznivá. Ucelené zpracování problematiky marxistické sociologie předškolní výchovy téměř vůbec chybí, ačkoli je právě tento obor vzhledem k souvislostem předškolní výchovy a společenského rozvoje nesmírně závažný. Naše původní české a slovenské sociologické práce se zabývají nanejvýš pouze otázkami sociálního významu teritoriálního rozložení předškolních zařízení a samozřejmě tradičně problémy sociologie rodiny.⁽²⁾ Soustavnější a hlavně komplexní zpra-

(1) Naznačená situace se pochopitelně v různých zemích jeví různě. Největšího rozvoje a teoretické opory se dostává předškolní výchově tam, kde je poměrně silná základna psychologická zabývající se výzkumy dítěte předškolního věku. Doklady toho nacházíme jak v historii předškolní výchovy, tak v současnosti. Avšak přesto, že psychologické propracování předškolní výchovy znamená cennou pomoc, nezbytnost vlastního pedagogického propracování je právem stále více pocítována.

(2) Monotematické dvojčíslo Sociologického časopisu (1979/3–4) věnované Mezinárodnímu roku dítěte podává dosti přehledně nástin situace v naznačené oblasti. Zejména úvaha o sociologii dětství jako žádoucí vědní disciplíně je v tomto smyslu poučná.

cování však v naší současné literatuře nelze nalézt. Výstižně hodnotí situaci J. Puršová: „Prozatím nebudu uvažovat o předškolní výchově, která je pro sociologii spíše perspektivní záležitostí.“ [Puršová 1972 : 163—165] A na jiném místě konstatuje: „Sociologie předškolní výchovy, kterou je třeba vybudovat, ... zřejmě naváže na postupné rozpracování této problematiky v pedagogice.“ Také naše zatím nejucelenější současná práce z oblasti sociologie výchovy K. Gally [Galla 1967] se sociologií předškolní výchovy vzhledem k zaměření práce podrobně nezabývá. Ani v další publikaci [Hájek 1975] není zpracování sociologie předškolní výchovy věnován větší prostor.

Ani v ostatních socialistických zemích, včetně SSSR, nenalézáme soubornou sociologickou teoretickou práci o předškolní výchově, i když je daná problematika implicitně včleněna do řady prací(3) [Bujeva 1971].

Pokud se týká produkce západních zemí, která je u nás dosažitelná, starší práce, podobně jako u nás, pojednávají především o sociologii dětství. Z novějších prací se zabývá pedagogickým, ale i sociologickým srovnáním sovětské a západní předškolní výchovy Uri Bronfenbrenner v knize *Two Worlds of Childhood*. Samostatná práce, na níž se zmíněný autor podílel, je nazvána *Soviet Preschool Education*. Předmluva k ní je sociologickým pohledem na předškolní problematiku nejen v SSSR, ale i na Západě, zejména z hlediska společenského významu předškolní výchovy. Další novější sociologická práce M. Levitase *Marxist Perspectives in the Sociology of Education* se v 9 kapitolách dotýká nejen obecně sociopedagogických problémů, ale i otázek sociologie předškolní výchovy (zejména v kapitole *Marxismus a chápání kultury, Sociální mobilita či sociální revoluce a Jazyk a deprivace* [Levitas 1974]. Speciálně se v ní však také otázky sociologie předškolní výchovy nerozpracovávají.(4)

Nejčastějším tématem, které bylo u nás v této souvislosti zpracováváno, je sociologie rodiny. Ta vždy poutala pozornost řady sociologů obecného, psychologického a pedagogického zaměření. Většina starších autorů ji zařadila jako jeden z oddílů do svých prací, ale jiní jí věnovali samostatné studie. Hluběji se jí zabývali například I. A. Bláha, E. Chalupný, J. Uher a řada dalších. Některé práce zabývající se rodinou a manželstvím se věnují „krizi rodiny“, kterou vysvětlují z buržoazních ideologických pozic. Například B. Vašek v práci *Rodina dvacátého století* rozebírá sociální poslání rodiny, důvody její krize (včetně „útěku před dítětem“) a nachází prostředky řešení především v prohloubení mravnosti a náboženského života [Vašek 1924]. I. A. Bláha v knize *Dnešní krize rodinného života* považuje výchovu za jednu z možných cest

(3) Např. L. P. Bujeva se ve stati *Sociologie a pedagogika* zabývá jednou z otázek sociologie předškolní výchovy — socializací dítěte. Problematiku rozebírá ze sociologického a pedagogického pohledu. Také ve sborníku A. S. Markuševiče [Markuševič 1971] se táž autorka zabývá problematikou vztahu sociologie a pedagogiky, do níž zahrnuje i otázku vytváření osobnosti dítěte ve společenském prostředí.

(4) Ze současné západní produkce, týkající se předškolní problematiky, stojí dále za zmínku práce G. Mialareta, ředitele Ústavu pedagogických věd při univerzitě v Caenu z r. 1975 *L'éducation préscolaire dans le monde* [Mialaret 1975]. Autor (známý svými teoretickými pracemi v oblasti psychologie předškolního dítěte i svou veřejnou činností — bývalý předseda světové organizace pro předškolní výchovu OMEP) se v 10 kapitolách pokouší na základě ankety UNESCO sestavit přehled o teorii a praxi předškolní výchovy. Samy názvy kapitol (*Hlavní hlediska předškolní výchovy v různých zemích, Instituce, Činnost dítěte* atd.) však ukazují prostupování a prolínání pohledu pedagogického, psychologického a sociologického. Sociologické pohledy na předškolní výchovu obsahuje i kniha známého předškolního teoretika G. F. Ashbyho *Pre-school Theories and Strategies*, zejména v kapitole *Cíle předškolní výchovy* [Ashby 1972].

řešení krize rodiny, jsou-li ovšem zajištěny „příznivé podmínky organické, psychické a sociální“ [Bláha 1947 : 143].

Tematicky odlišně je zaměřena práce jiného buržoazního sociologa F. Uhlíře *Sociologie rodiny z hlediska dětského vývoje* [Uhlíř 1947]. Obsahuje řadu faktů získaných výzkumem v šesti školních okresech buržoazní ČSR (opavský, česko-těšínský, zlínský, litomyšlský, královéhradecký a benešovský), která, ať autor chtěl či nechtěl, ukazují více než přesvědčivě podmínky života dětí v Československé republice před počátkem druhé světové války. F. Uhlíř v knize objasňuje, jaký vliv měly jím zjištěné skutečnosti na vývoj dětí a na jejich úspěchy ve škole. Získané údaje jsou otřesným svědectvím tehdejších společenských poměrů a přesahují možnosti našich dnešních představ.

Další okruh prací se týká sociologie jednotlivých věkových skupin žactva. Tak existují i práce o sociologii předškolního dítěte, všímající si vlivu životního prostředí na dítě a hlavních sociálních činitelů jeho vývoje. Jsou to například studie I. A. Bláhy *Sociologie dětství* [Bláha 1927], a E. Pražáka *České dítě* [Pražák 1948].

Řada autorů se dále zabývá otázkou škol jako společenských institucí a jejich společenským hodnocením. Sociologický rozbor výchovy v mateřské škole však většinou chybí.

Některé starší práce pojednávají také o sociálním postavení učitelů jednotlivých typů škol (platy učitelů, nezaměstnanost aj.). Jiné práce porovnávají výchovu ve škole a v rodině (například Uher) a hodnotí působení dvojího sociálního prostředí — školy a rodiny — a různých sociálních situací, které v něm vznikají, na dítě.

Konečně existují práce obecnějšího zaměření. rozebírající například vztah sociologie a pedagogiky, otázky sociologie výchovy, sociální a sociologické pedagogiky atd. (Bláha, Šíma, Chalupný aj.).

Největší počet prací, které mají nějaký vztah k problematice výchovy, má povšechnější a širší záběr; otázky, které se zmíněné problematiky týkají, jsou zahrnuty pod obecnější okruhy a často řešeny spíše druhořadě. Přesto však tyto práce sehrály svoji roli a v té či oné míře přispěly k teoretickému zpracování významné součásti společenské skutečnosti — oblasti výchovy.

Ze stručného přehledu je patrné, že přesto, že není k dispozici souhrnná sociologická práce o předškolní výchově — a to ani z doby buržoazní vědecké produkce, ani ze současného období, je tato problematika alespoň částečně zahrnuta do širších prací. Česká a slovenská sociologická produkce dotýkající se této oblasti je charakterizována v díle našeho současného sociologa a pedagoga K. Gally. „Studie ze sociologie výchovy se u nás objevují až ve dvacátém století a nejvíce po první světové válce,“ píše K. Galla [Galla 1967 : 7]. Také v předmluvě k další naší původní současné práci o sociologii výchovy se konstatuje: „V rámci marxistické sociologie se u nás začíná rozvíjet i specifická vědecká oblast, totiž sociologie výchovy (pedagogická sociologie).“ [Hájek 1975 : 17] Současně však četní autoři (pedagogové i ostatní) poukazují na nutnost rozšířit pohled na problematiku výchovy a vzdělání, a to především o pohled sociologický. J. Allan ve své práci *Společnost — vzdělání — jedinec* to vyjadřuje zcela pregnantně: „Nesporně významná a někdy nedocenená úloha připadá přitom marxistické sociologii, která, v návaznosti na základní principy marxisticko-leninského učením o společnosti, na četné výsledky jiných vědních disciplín a v kritickém odstupu od prací nemarxistických sociologů vzdělání, usiluje o poznání komplexní povahy výchovných procesů, jejich podmínek i důsledků. Marxistická sociologie výchovy a vzdělání usiluje stát se zdrojem poznání vztahů mezi výchovou a vzděláním na jedné straně a ostatní společenskou skutečností na straně druhé“ [Allan 1974 : 12].

V této souvislosti je třeba ještě zdůraznit, že i nedlouhá historie sociologie výchovy jako samostatného, byť i hraničního vědního oboru ukazuje, že sociologie výchovy byla z velké části koncipována a rozvíjena z pozic vědy nemarxistické, buržoazní. Ideologický i metodologický základ, který tím tento vědní obor získal, je nyní mladou marxistickou sociologií výchovy jen obtížně překonáván.

Nebezpečí nekritického přijímání nemarxistických sociologicko-pedagogických prací a další úskali v propracování marxistické sociologie výchovy odhalují některé materiály sovětské. V Moskvě vyšel pod redakcí F. J. Jurčenka sborník vědeckých prací, který zpracoval vědeckovýzkumný Ústav obecné pedagogiky APN [Jurčenko 1974]. Ve stati věnované vztahu pedagogiky a sociologie je velmi zřetelně osvětlen hlavní rozdíl marxistické a buržoazní sociologie výchovy, spočívající v základním filozofickém a metodologickém přístupu ke zpracování zkoumané skutečnosti. Zaměření buržoazní, především americké sociologie výchovy zdůrazňuje a uplatňuje strukturně funkcionální přístup; v duchu tohoto přístupu se společnost jeví jako systém vzájemně svázaných částí, které svým způsobem zabezpečují stabilitu společnosti. Škola je jednou z významných a stabilních „společenských struktur“. Marxistický přístup naproti tomu chápe školu především jako dynamický útvar, který je živý a mění se v závislosti na základních třídách a ekonomických změnách.

Z předchozího nástínu zpracování pojednávané problematiky je zřejmé, že marxistická sociologie výchovy je odvětvím skutečně velmi mladým a teprve se konstituujícím. Proto také sociologický pohled na otázky předškolní výchovy z pozic marxistické sociologie je zcela nerozvinutý, i když právě tato disciplína má před sebou velmi bohaté možnosti a perspektivy.

Sociologický přístup k předškolní výchově

Některé pohledy sociologie na předškolní výchovu

V rámci sociologického výzkumu předškolní výchovy by mohly být řešeny především 2 okruhy otázek:

1. Vymezení předškolní výchovy jako společenské činnosti a objasnění její funkce v socialistické společnosti.
2. Poznání společenské působnosti předškolních institucí.

Sociologický pohled na předškolní výchovu může být samozřejmě mnohem bohatší, neboť předškolní výchova je poměrně široká oblast společenského života, která velmi citlivě reaguje na všechny jeho změny. Vyčerpávající výčet problémů nemůže však provést jeden autor v jedné dílčí stati. Problematiku předškolní výchovy nelze samozřejmě také vtěsnat pouze do jednoho oboru, neboť společenská působnost předškolní výchovy je značně rozsáhlá a složitá. A. Sirácky a K. Rychtařík ve své práci *Sociológia myslenia a činu* konstatují: „Sociologická analýza je jedním z možných přístupů ke společenské skutečnosti. Jeden a tentýž jev je však možno analyzovat, objasnit a vysvětlit na úrovni různých společenských disciplín.“ [Sirácky — Rychtařík 1976 : 90]

Společenský charakter a společenskou funkci předškolní výchovy jako společenské činnosti nacházíme nejzřetelněji osvětlenou v dílech klasiků marxismu-leninismu. Marx a Engels přesto, že se nikdy nezabývali speciálně pedagogickou teorií, tím méně pak předškolní výchovou, jednoznačně zasadili výchovu a vzdělávání člověka do společenského kontextu. Komunistickou výchovu a její společenskou funkci vždy objasňovali komplexně v dialektickém spojení se společenskými vztahy. Totéž platí pro výchovu předškolní. Již v *Komunistickém manifestu* najdeme hodnocení společenského významu veřejné předškolní vý-

chovy nejen jako činnosti sociální, ale plně i výchovné. V *Zásadách komunismu* K. Marx a B. Engels dokládají nevyhnutelnost společenské předškolní výchovy jako jedné z podmínek likvidace nerovnoprávnosti žen.

V. I. Lenin ve *Velké iniciativě* naznačil úlohu předškolních dětských zařízení, „výhonků komunismu“, jako takových výtvorů nové společnosti, které především osvobozují ženu a tím uvolňují ohromnou společenskou sílu, ale také „v novém, komunistickém duchu“ vychovávají příští budovatele a obránce komunistické společnosti. Podobně se k těmto otázkám stavěla N. K. Krupská, která řešila otázky předškolní výchovy komplexně — v souvislosti s otázkami sociálními.

Předškolní výchovu jako společenskou činnost a její funkci je tedy třeba hodnotit v dostatečně šíři. Je nezbytné na prvním místě vycházet z potřeby společnosti a jejích nároků i cílů. Avšak především je nezbytné pochopit, že i předškolní výchova jako společenská činnost musí přispívat k žádoucím změnám společnosti a podílet se na nich. Tak jako klasikové marxismu-leninismu viděli její prvořadou úlohu ve spoluúčasti na osvobození a zrovnoprávnění ženy, a tudíž na podstatné změně uspořádání společenského života, je nutné společenskou funkci předškolní výchovy promýšlet a propracovat i nyní. To znamená položit si otázku, jak se podílí předškolní výchova na formování socialistického občana, a tím i socialistické společnosti.

Tato otázka v současné době silně ovlivňuje i pedagogické myšlení. V rámci formování lidského faktoru jako důležitého prvku ve vývoji společnosti je upírána pozornost stále častěji právě k předškolnímu období. Zdá se, že v tomto smyslu pedagogika přijala a patřičně doceňuje dávný psychologický poznatek (vědecky ověřený a doložený), že základ osobnosti člověka vzniká z velké části právě v předškolním období.

V sociologickém myšlení budí předškolní výchova pozornost spíše v souvislosti s rodinou a s péčí o dítě. Avšak sociologická analýza předškolní výchovy jako významné činnosti v dynamice rozvoje života společnosti chybí. Taková analýza je nutná pro poznání zákonitostí a souvislostí této společenské činnosti, což je opět předpokladem jejího úspěšného rozvíjení a řízení.

Předškolní výchova jako společenská činnost zabývající se záměrným formováním dítěte od narození po vstup do školy probíhá ve třech polohách: 1. jako výchova zcela soukromá, privátní, realizovaná pouze v rodině dítěte; 2. jako výchova veřejná, plně institucionální, realizovaná pouze ve speciálních výchovných institucích, v našich podmínkách pouze státních (dětské domovy všeho druhu); 3. jako kombinace výchovy rodinné s výchovou institucionální. Poslední typ, který je u nás nejobvyklejší a z pedagogického hlediska nejvhodnější, je kombinací odborné výchovy dětí v jeslích a mateřských školách s laickou výchovou v rodině.

Základní společenskou funkcí všech jmenovaných typů předškolní výchovy je takové formování dítěte, které je v historicky vzniklých sociálně třídních a kulturních podmínkách žádoucí a jehož cílem je *včlenit dítě do lidské společnosti* na úrovni odpovídající jeho věku a potřebám společnosti. Společenská funkce předškolní výchovy je tedy naplněna především úsilím napomáhat úspěšné socializaci předškolního dítěte. V tomto procesu se dítě učí:

- a) postupně poznávat život naší společnosti, jeho materiální i duchovní kulturu a aktivně se do něj včlenit;
- b) přijmout za své hodnoty a normy, které společnost uznává a jejichž dodržování vyžaduje;
- c) ovládnout základní způsoby chování v rozmanitých společenských situacích a plnit očekávané sociální role.

Socializační proces probíhá samozřejmě v mnohem rozsáhlejší časové i prostorové bloku, než může obsáhnout působnost zařízení předškolní výchovy. Výchovu dítěte nelze také ztotožňovat s jeho socializací. *Výchova sleduje harmonické cílevědomé a záměrné rozvíjení všech stránek osobnosti dítěte. Těžiště socializace dítěte, ať už se uskutečňuje v kterémkoli z jmenovaných typů předškolní výchovy i v kterékoli společenské formaci, lze však spatřovat ve formování základů chování dítěte, odpovídajícího nárokům a zvyklostem společnosti a v přenosu jazyka jako součásti společenské kultury.* Oba naznačené okruhy působení na dítě, které vymezují jeden směr společenské funkce předškolní výchovy, je ovšem třeba chápat v dostatečné šíři.

Pod pojmem chování nelze spatřovat pouze úzce behavioristicky vymezenou formu způsobů obcování člověka s lidskou komunitou, ale především vztahy, které jedinec k této komunitě a v jejím rámci i k sobě zaujímá. Chování dítěte tedy nelze pěstovat pouze v nápodobě předkládaných vzorů, rovněž tak jako nelze cíl tohoto procesu spatřovat v souboru nacvičených způsobů, které si dítě pro styk se světem postupně osvojuje. Nezbytnou součástí tohoto procesu je vedení dítěte k *chápaní smyslu společenských norem* i postupné zvládání těch jejich společenských hodnot, které jsou předškolnímu dítěti dostupné a pochopitelné. V neposlední řadě je v této souvislosti nutné docenit emocionální stránku předškolní výchovy. Je nezbytné usilovat o to, aby chování dítěte bylo podloženo bohatými citovými vztahy, které dítě postupně navazuje a které jsou v dané společnosti žádoucí. Po této stránce je předškolní výchova jako společenská činnost nesmírně závažná, neboť cílevědomě usměrňuje náročný proces v životě člověka — přechod od vztahů biologicko-intimních, které zaujímá novorozeně a nemluvně k matce, až ke vztahům relativního sebeuvědomění, společenské samostatnosti a nezávislosti, do nichž dospěje dítě vstupující do školy a které nabývají značného etického významu (snášenlivost, spolupráce, ohled na zájmy a potřeby celku, zodpovědnost za vlastní chování apod.).

Druhou významnou součástí společenské funkce předškolní výchovy je *přenos kulturního dědictví společnosti*. Hlavní náplní této oblasti předškolní výchovy je seznamovat dítě s mateřským jazykem a postupně mu jej vštěpovat. Ten je v předškolním období nejvýraznějším prostředkem seznámení dítěte s celým kulturním dědictvím, které dítě postupně zvládá. Nejde zde zase jen o úzce pragmatickou funkci předškolní výchovy, spočívající v požadavku naučit dítě mluvit a porozumět se s okolím. Nároky na předškolní výchovu v tomto smyslu jsou mnohem širší: jde o to, aby dítě skutečně zvládlo mateřský jazyk v plné šíři (byť jen na úrovni, která odpovídá jeho psychofyzickým možnostem a životním zkušenostem). Spolu s tím jde o pěstování vztahu k mateřskému jazyku, o položení základu jazykového povědomí dítěte a pěstování pocitů a vztahů sounáležitosti k té části lidské společnosti, kterou mateřský jazyk spojuje. V neposlední řadě jde o využití informativní funkce jazyka, která je podstatná pro rozvíjení dětského poznání. Je nutné hodnotit i z této pozice význam jazyka

(5) Zajímavě píše o této problematice G. Mialaret v již zmíněné práci pro UNESCO (*L'éducation préscolaire dans le monde*, Paříž 1975). Z poznatků, které autor shromáždil v dotazníkovém šetření o předškolní výchově v členských zemích OMEP (Organisation mondiale pour l'éducation préscolaire) vyvozuje, že v řadě zemí je právě prohlubování jazykové bariéry mezi řečí dětí vyšších a nižších společenských vrstev nástrojem „sociální segregace“ dětí. Obdobné sociologické úvahy a rozborů funkce řeči v rozvíjení a strukturaci společnosti zaznívají na četných mezinárodních shromážděních a prokazují ideové a reakčné tendence zaměřené současné buržoazní sociologie.

ve vývoji předškolního dítěte, jemuž je prostředkem, aby zvládlo celé jemu dostupné kulturní bohatství společnosti.(5)

Zhodnocení předškolní výchovy jako společenské činnosti a její funkce je tudíž třeba spojovat především se souvislým včleňováním předškolní populace do života společnosti, s předáváním nahromaděného společenského poznání a s předáváním společenských návyků a tradic. Významně se tato společenská činnost podílí na formování postojů a etických přístupů nejmladší části žijící populace. V této souvislosti zůstává nedoceněna úloha socialistické institucionální předškolní výchovy například při vytváření stejného vztahu k práci u děvčat jako u chlapců. Lze ho dosáhnout přirozenou cestou, zejména hrou a v okruhu drobných pracovních činností ve prospěch celku (úklid, stolování, oprava hraček, výroba drobných doplňků pro hru apod.). Celá tato společenská činnost je programově usměrňována tak, aby trvalého soužití obou pohlaví při promyšlené výchově v předškolních institucích využívala k vytváření řady dalších žádoucích etických postojů jako předobrazu budoucího rovnoprávného vztahu i životní praxe muže a ženy.

Druhý sociologický pohled na předškolní výchovu by měl obsáhnout a osvětlit *společenskou působnost* předškolní výchovy, především v její institucionální podobě. Mezi instituce, jejichž základním úkolem je předškolní výchova jako formalizovaná společenská činnost, patří především mateřská škola a všechna ostatní zařízení, která se v plné míře nebo do jisté míry předškolní výchovou zabývají. Celá otázka institucionalizace předškolní výchovy zaslouží hlubší rozbor. Mateřská škola a jesle mohou podstatně přispět k rovnoměrnějšímu využívání času v rodinách zaměstnanných matek, a to nejen prostou péčí o dítě během matčiny pracovní doby (včetně stravování dětí), ale především též celým svým výchovným působením. Zejména intenzivní je taková pomoc při přípravě dítěte na školu, kde je možno nejlépe doložit neoddělitelnost a vzájemnost obou funkcí — sociální i výchovné.

Mateřská škola je instituce velmi citlivá, která poměrně rychle reaguje na závažné společenské potřeby. Například rozvoj sítě zařízení předškolní výchovy, podnícený potřebou rychlé návratnosti žen-matek do výroby, je jedním z dokladů naznačené vazby. V této spojitosti jsou zajímavé poznatky o sociální příslušnosti dětí docházejících do předškolních zařízení. V socialistických zemích odpovídá jejich struktura plně sociálně třídní struktuře obyvatelstva a nevládně tu žádná třídní diskriminace. Největší procento dětí pochází z rodin dělnických, což odpovídá třídní struktuře společnosti. V třídně antagonistických společnostech docházejí do státních předškolních zařízení, která poskytují zcela nebo převážně bezplatnou péči, především děti dělníků a zemědělců, nekvalifikovaných pracovníků, přistěhovalců, bezdomovců. Na druhé straně do soukromých institucí, které mají značně vyšší úroveň práce a vybavení, docházejí zejména děti těch rodičů, kteří mají svobodné povolání. Již na předškolní úrovni vzniká tedy v kapitalistických společnostech jistý druh „sociální segregace“ [Mialaret 1975].

Také porovnání obsahu institucionální předškolní výchovy s třídními zájmy a potřebami společnosti je pro sociologický pohled zajímavé. Naše země vychází v koncepci obsahu předškolní výchovy z tradice založené J. A. Komenským. Předškolní zařízení pečují o děti do 6 let života a naplňují jejich výchovu a vzdělání obsahem, který dynamicky odráží potřeby a intence rozvinuté socialistické společnosti. Dokladem toho je například charakteristika předškolní výchovy a její další úkoly vymezené *Projektem dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy*. Obsah i metody práce se podstatně nerozlišují

v zařízeních městských a venkovských, což nelze říci v řadě zařízení tohoto typu na Západě.

Do problematiky společenské působnosti institucionální předškolní výchovy bezesporu náleží ještě celá řada otázek, z nichž některé dosud vůbec nevzbudily pozornost a nenašly řešitele (například nyní zvlášť závažný vztah institucionální předškolní výchovy a pracovní doby matek, komunikační systém a jeho vliv na provoz v institucích předškolní výchovy aj.).

V souvislosti s *Mezinárodním rokem dítěte* uveřejnil Sociologický časopis některé stati a úvahy věnované problematice dítěte a jeho života. Přesto však zůstává řada „bílých míst“ v oblasti předškolní výchovy. Jejich řešení nelze jistě předpokládat v krátké době tím spíše, že dosud nedošlo ani k dostatečnému vytipování zmíněných nepokrytých oblastí uváděné problematiky. Záměrem této stati bylo soustředit pozornost pouze na uvedené dva základní okruhy sociologických problémů předškolní výchovy a vyvolat tak o celou problematiku širší zájem sociologů.

Závěr

Předškolní výchova je natolik významnou společenskou činností a natolik úzce spojena s řadou společenských institucí, že by měla poutat pozornost více vědních oborů.

Mateřská škola a ostatní předškolní zařízení fungují v naší společnosti jako instituce vybudované a posilované zcela záměrně k uplatnění a prohloubení žádoucího výchovného působení na dítě, a to jak v oblasti poznání, tak především v oblasti názorů a morálky. Avšak jsou též specifickým společenským nástrojem, který harmonizuje a uvádí v soulad rozmanité vlivy, jimž je dítě vystaveno. Soustřeďují děti z různého prostředí sociálního, materiálního, kulturního, národnostního i geografického (zvláště v oblastech s častou fluktuací obyvatelstva). Vychovávají děti z rodin angažovaných, věnujících práci pro společnost mnoho času a sil a žijících podle nároků socialistické společnosti. Vychovávají však také děti z málo podnětného prostředí, kde je rozvoj dítěte málo stimulován a péče rodiny se soustřeďuje převážně na zajištění hmotných potřeb dítěte, které nezřídka bývají zabezpečovány až neúměrně bohatě. V jeslích a v mateřské škole jsou však i děti, jejichž rodinné prostředí je naprosto nepříznivé, v němž chybí snaha dítě vést a vychovávat a jsou v něm nadto často uznávány hodnoty společensky nežádoucí. Všechny tyto vlivy se v předškolních institucích projevují, filtrují se odbornou prací učitelek i denním soužitím dětí z různých rodin. Mateřská škola pak do těchto různých prostředí zpětně zasahuje a ovlivňuje je. A to je v současné době jedna z jejich nejzávažnějších úloh, zdůrazněná i požadavky naší společnosti na další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy — komplexněji a účelněji ovlivnit a usměrnit rodinnou výchovu tak, jak vyžaduje socialistická společnost.

Společenská závažnost působnosti předškolní výchovy naznačuje řadu dalších problémů a vyzývá ke komplexnějšímu zkoumání a hodnocení. Zvláště v socialistických společenských podmínkách, kdy výchova jako celek i každá její část je organicky spjata se životem společnosti a cílevědomě zaměřována k upevnění a posílení principů socialistické společnosti, umožní marxistický sociologický pohled na pedagogické jevy dokonaleji odhalit jejich spojení se společenskou skutečností, charakterizovat je v jejich společensko-historickém vývoji a podobě a z hlediska jejich společenské funkce. Uplatnění sociologického přístupu pomůže osvětlit řadu skutečností, z nichž potom pedagogika může vycházet jak v teorii, tak při realizaci výchovy samé. Jde například o výzkum takových vazeb, jako je působení rodiny jako základní společenské instituce

na straně jedné a intence školy na straně druhé. Četné zkušenosti signalizují nepřilíhly uspokojivý stav, kdy obě tyto instituce, od nichž společnost očekává plné a integrované zabezpečení a formování dorůstajícího pokolení, fungují často odděleně a nekoordinovaně. Zejména v nejzávažnějších a současně nejdůležitějších otázkách utváření charakteru, postojů a vztahů dětí lze zjistit stále přílišnou disharmonii, často dokonce zjevnou kontradikčnost působení školy a rodiny. Sociologie může také poskytnout analýzu rodiny a osvětlit změny, jimiž jako společenský útvar prochází. Pedagogika pak z takové analýzy může snáze vyvodit poznání aktuálních či potenciálních vlivů rodinného prostředí jako sociální skutečnosti na základní pedagogický jev — výchovu dítěte.

Jsou ovšem ještě další pole působnosti v této oblasti, jako například: rozbor funkce předškolních zařízení v určitém sociálním prostředí, analýza jejich působnosti na různá věková strata rodičovské a prarodičovské veřejnosti, vliv předškolních zařízení na utváření socialistického způsobu života rodiny a mnohé další, jejichž teoretické uchopení by znamenalo společensky žádoucí obohacení jak pro předškolní výchovu, tak i pro samo sociologické poznání.

Literatura

- Allan, J.: *Společnost — vzdělání — jedinec*. Praha, Svoboda 1974.
 Ashby, G. F.: *Pre-school Theories and Strategies*. Melbourne 1972.
 Barák, L. a kol.: *Vzdělání a ekonomika*. Praha, Svoboda 1979.
 Bláha, I. A.: *Sociologie dětství*. Praha, USJU a Dědictví Komenského 1927.
 Bláha, I. A.: *Dnešní krize rodinného života*. Praha, nakl. Fastr 1947.
 Bronfenbrenner, U.: *Two Worlds of Childhood*. New York, Russel Sage Foundation 1970.
 Bujeva, L. P.: *Sociologija i pedagogika*. Sborník. Moskva, APN 1971.
 Další rozvoj výchovně vzdělávací soustavy. Praha, SPN 1976.
 Frolov, I. T.: *Věda a budoucnost člověka*. Praha, MF 1979.
 Galla, K.: *Úvod do sociologie výchovy*. Praha, SPN 1967.
 Hájek, F.: *Kapitoly ze sociologie výchovy*. Praha, SPN 1975.
 Chauncey, H.: *The Soviet Preschool Education*. New York, Ed. Test. Service 1969.
 Jurčenko, F. J.: *Kritika teoretiko-metodologických osnov sovremennoj zarubežnoj pedagogiki*. Moskva, APN 1974.
 Krupská, N. K.: *O doškolnom vospitanii*. Moskva, Prosvěščenije 1967.
 Levitas, M.: *Marxist Perspectives in the Sociology of Education*. London, 1974.
 Markuševič, A. J.: *Sověřšenstvovanije obrazovanija v uslovijach naučno-těchničeskoj revolucii*. Moskva, APN 1971.
 Marx, K. — Engels, B.: *Vybrané spisy, sv. II*. Praha, Svoboda 1950.
 Mialaret, G.: *L'éducation préscolaire dans le monde*. Paris, UNESCO 1975.
 Musgrave, P. W.: *The Sociology of Education*. London 1965.
 Příhoda, V.: *Problematika předškolní výchovy*. Praha, SPN 1966.
 Pražák, F.: *České dítě*. Praha, Melantrich 1948.
 Puršová, J.: *Sociologie výchovy a vzdělání*. Sociologický časopis, 8, 1972, č. 2.
 Sirácky, A. — Rychtařík, K.: *Sociológia myslenia a činu*. Bratislava, SAV 1976.
 Sociologický časopis, 15, 1979, č. 3—4.
 Solcová, M.: *Socialistický způsob života a jeho formování v rodině*. Praha, Horizont 1979.
 Uhlíř, F.: *Sociologie rodiny z hlediska dětského vývoje*. Praha, St. nakl. 1947.
 Vašek, B.: *Rodina dvacátého století*. Olomouc 1924.

Резюме

Л. Белинова: Дошкольное воспитание и социология. Размышления о междисциплинарном сотрудничестве

Проблематика дошкольного воспитания до сих пор не очень часто разрабатывается с точки зрения социологии. Причиной является, с одной стороны, сам уровень теоретической разработки и развития этой области, и с другой стороны, с полным правом выше поставленный педагогический и экономический подход к дошкольному воспитанию.

Социологический подход к дошкольному воспитанию можно сосредоточить, например, на освещении вопроса дошкольного воспитания как общественной деятельности, направленной на продуманное формирование самой молодой возрастной группы населения, в зависимости от нужд и характера общества. В содержании данной функции на первый план выступает особенно развитие речи ребенка. Современные источники и исследования свидетельствуют о необходимости овладения языком в общественной реализации человека. В буржуазных странах имеется много доступных материалов, являющихся доказательством преднамеренного сохранения и использования языкового барьера в качестве инструмента социальной сегрегации части детской популяции (прежде всего в связи с образованием).

Другой социологический подход к дошкольному воспитанию можно связывать с общественной сферой влияния этой деятельности. Речь идет прежде всего о сфере влияния специализированных дошкольных учреждений, а именно яслей и детских садов. В этой связи предлагается значительно тесная связь между общественным спросом и причиной его роста или понижения и дифференциацией сети дошкольных учреждений. Профессиональная сторона институционального дошкольного воспитания также тесно связана с рядом социологических явлений.

Данная статья не в силах дать исчерпывающий обзор всех социологических аспектов дошкольного воспитания. Ее целью является прежде всего вызывать интерес социологической общественности к разнообразности и общности проблематики дошкольного воспитания. Разработка данных вопросов будет обогащением самой основной дисциплины — социологии, а следовательно, и педагогической теории и практики.

Summary

L. Bělinová: Pre-school Education and Sociology. Some Thoughts on Interdisciplinary Co-operation

The problems of pre-school education have not yet been treated very frequently from the sociological point of view. This is because of the level of theoretical development in this sphere as well as the fact that the pedagogical and economic viewpoints have been given priority up till now.

A sociological outlook on pre-school education may be focused mainly upon the clarification of pre-school education as a social activity in the premeditated formation of the youngest age group of the population according to the requirements and character of society. In the contents of the function thus outlined, the care for the child's speech comes particularly to the fore. Current sources single out the role of mastering the mother tongue as one of great importance in man's social assertion. There are many available documents from Western countries on the purposeful maintenance and utilization of the language barrier as a tool for the social segregation of the child population (particularly in connexion with education).

Another sociological outlook on pre-school education can be connected with the social impact of this activity. This includes especially the impact of specialized pre-school institutions such as creches and kindergartens. In this connexion one is made aware of the considerably close relation between the social demand and the cause of its growth or decline and the stratification of the network of pre-school facilities. The professional side of institutional pre-school education too is closely linked to a number of sociological phenomena.

The article is not in a position to present an exhaustive list of all the sociological aspects of pre-school education. Rather it is intended as an attempt at directing the sociological community's attention towards the diverse and wide-ranging problems of pre-school education.

The elaboration of this partial branch would enrich the very basic discipline of sociology and would be of help to educational theory and practice.